

Preken met Pasen:

“En toen ze naar binnen gegaan waren, vonden zij het lichaam van de Heere Jezus niet.” (Lucas 24:3)

Tekstgedeelte: Lucas 24:1-12

Dr. Wilbert Dekker, Kampen

Inventio: orientatie op de tekst en de tijd

“Wanneer het stof het bloed van een man heeft opgezogen als hij is doodgeslagen, dan is er geen terugkeer naar het leven”, schrijft Aeschylus, één van de drie grote Atheense tragediedichters uit de vijfde eeuw voor Christus, in zijn toneelstuk *Eumenides*. Om het punt in deze uitspraak te onderstrepen, gebruikt Aeschylus een woordspel tussen ἀνασπάση, “opgezogen” en ἀνάστασις, “opstanding”. Het standpunt dat het menselijke bestaan onomkeerbaar eindigt met de dood is ook dat van de Epicurische filosofen. Flavius Josephus verklaart aan zijn Griekse en Romeinse lezers dat de Joodse “filosofische stroming” (*De Joodse Oorlog* II.119) van de Sadduceeën er vergelijkbare denkbeelden op nahoudt: “De Sadduceeën staan op het standpunt dat de ziel tegelijk met het lichaam verdwijnt” (*De oude geschiedenis van de Joden* XVIII.16, vert. Fik Meijer).

Als ik deze dingen lees, dan haalt dit mij uit de kramp. Want het verkondigen van het Paasevangelie is nogal een klus in onze tijd. Wie gelooft nog dat opstanding mogelijk is? Het vigerende idee is immers dat wij ons brein zijn (Dick Swaab), of preciezer gezegd: wij zijn de processen in ons brein. Stoppen die processen, dan zijn wij niet meer. Ook als mensen die zweven op het randje van de dood een wit licht menen te zien, wordt dit wegverklaard als de “noodloop” van het brein voordat het bewustzijn definitief op zwart gaat. De overwinning op het denkbeeld van een eeuwig leven is de grote triomf van de verlichte mens. Het gevolg hiervan is dat alles nu in dit leven moet gebeuren, want na de dood wordt niets meer goedgeemaakt. Dit legt een enorme druk op het huidige bestaan. Wie staat er in een wereld van zulke denkbeelden nog open voor de bevrijdende boodschap van de opstanding van Christus? Maar ik besef dat dit niet uniek is voor onze tijd. Ook in de tijd en het culturele klimaat van het Nieuwe Testament was de boodschap van de opstanding bepaald niet onomstreden of vanzelfsprekend. Maar dat weerhield de apostelen er niet van om juist dit evangelie vrijmoedig te verkondigen.

En ik realiseer me ook dat het denkbeeld dat er geen leven is na de dood maar één van de denkbeelden is in een samenleving die vol is van allerlei denkbeelden die naast en soms ook door elkaar bestaan. In de tijd van het Nieuwe Testament waren er naast de Epicureeërs ook de Stoïcijnen die geloofden in de wederopstanding van alle dingen (vgl. ook Hand. 3:21), een eeuwige cyclische wederkeer. Naast Sadduceeën waren er ook Farizeeën die geloofden in het voortbestaan van de ziel (Josephus, *Oude geschiedenis* XVIII.14; vgl. Hand. 23:8). Net zo zijn er in onze tijd genoeg mensen die niet kunnen leven met het harde denkbeeld dat het na dit leven over en uit is. De uitspraak “oma is nu een sterretje” verbleekt nogal bij het robuuste christelijke geloof in de opstanding, maar is tegelijk kwalitatief oneindig veel méér dan het standpunt van Swaab c.s. Het verwoordt op z’n minst een *verlangen* dat het gelaat van de overledene niet het laatste is wat we van elkaar zien, en dat wat hier op aarde is geweest niet verloren gaat, maar opgenomen wordt in een groter geheel dat aarde en hemel, tijd en eeuwigheid omvat. Het zou al heel mooi zijn als de Paasprediking dit verlangen aanwakkert en het weet te verbinden met de opstanding van Christus uit de dood.

In wat volgt geef ik eerst in de reflectie een aantal theologische lijnen in de tekst weer, en laat ik zien hoe die betekenis krijgen door ze te lezen tegen de achtergrond van het leven en denken in de eerste eeuw. Bij het

onderdeel meditatie breng ik deze lijnen bij elkaar tegen de verstaanshorizon van onze tijd. In het onderdeel predicaat maken we de vertaalslag naar de concrete verkondiging met Pasen. Aan het einde volgen nog enkele suggesties voor liederen en verdere verdieping.

Reflectie: theologische kernen in en vanuit de tekst

Wat is nu het eigene van het opstandingsgebeuren in de beschrijving van Lucas? Dat wil ik in deze reflectie laten zien door niet in de details van de tekst te kruipen, maar door als het ware één stap uit te zoomen, en zo te laten zien welke plek het Paasevangelie inneemt in de twee boeken van Lucas. Een eerste uitgangspunt daarbij is dat Lucas als geen ander de Joodse, Griekse en Romeinse (denk)wereld aanspreekt en verbindt. En een tweede uitgangspunt is dat de opstanding geen geïsoleerd gebeuren is, maar deel uitmaakt van de weg van lijden en sterven, via de opstanding naar de hemelvaart.

In een grondlegend artikel heeft Gregory Sterling (zie literatuurlijst) betoogd dat Lucas het lijden en sterven van Jezus beschrijft op de manier waarop contemporaine Griekse auteurs de dood van een filosoof beschrijven, of preciezer: van een filosoof die martelaar wordt omwille van de waarheid. De meest bekende parallel is Socrates, maar ook valt te denken aan de dood van de stoïcijnse filosoof Zeno, of de dood van Nero's leermeester Seneca. Een parallel in de Joods-hellenistische literatuur is te vinden in 2 Macc. 6-7. Vanuit die gedachte is het geen wonder dat de eerste verschijning van Jezus aan twee van zijn leerlingen in Lucas 24:13-35 het karakter heeft van een filosofisch leergesprek (vgl. ook Hand. 1:3-4).

In de karakterisering van de hemelvaart van Jezus is nu juist veel te bespeuren van wat Romeinse lezers van Lucas zullen herkennen. Na zijn dood werd Romulus, de stichter van Rome, in de hemel opgenomen, en was zijn "koninklijke zetel leeg" (Livius, *Ab urbe condita* 1.16; zie Van Eck, *Handelingen*, 37). De opname van Jezus in de hemel is teken van zijn bijzondere status als Martelaar-filosoof én Koning. John Cook (zie literatuurlijst) wijst erop dat het lege graf in Lucas 24:3,6 correspondeert met de lege koninklijke zetel van Romulus: de afwezigheid van het lichaam van de Heer na zijn dood bewijst het koninklijke van Zijn gestalte.

Het is treffend dat ook Justinus Martyr, een of twee generaties later dan Lucas, de duidelijke parallel benoemt tussen de hemelvaart van Christus en de apotheose van de Romeinse keizers (*Apologie* 1.21.1-3). Dit is ook het motief van Lucas. Zijn beschrijving van de dood, opstanding en hemelvaart van Jezus is apologetisch sterk. Plato verwoordde al het verlangen dat er eens een filosoof koning zou worden, en dat, omgekeerd, de koning een wijze filosoof zou zijn (*Republiek* boek 5-6). Dit nu is precies wat er volgens Lucas is gebeurd: Jezus is als geen ander de doodgemartelde Wijze die vanuit de hemel als Koning regeert.

De opstanding krijgt dus betekenis tussen de dood van Christus en zijn hemelvaart, en wel als de bekendmaking van het oordeel van God, dat het oordeel van mensen ongedaan maakt, en de onterecht veroordeelde, Christus dus, in ere herstelt. Mensen hadden Hem ter dood veroordeeld, God oordeelt Hem tot leven, ja tot de hoogste eer: Hij blijkt de ware Koning te zijn. In de woorden van Tom Wright: "the resurrection of Jesus was itself a *judicial* declaration: over against the verdict of the courts of Caiaphas and Pilate, condemning Jesus as a blasphemous pseudo-Messiah, the resurrection declared that he was 'in the right'" (Wright, *Paul*, 943). In het lege graf wordt Gods oordeel over zijn Zoon zichtbaar, de hemelvaart voor de ogen van de leerlingen is daarvan de bevestiging. Jezus' opstanding is zijn rechtvaardiging. Zo'n juridisch oordeel vraagt ook om getuigen die dit oordeel bevestigen. In het geval van Romulus hing het oordeel volgens Livius aan één getuige, Porculus Julius. Bij het lege graf zijn twee hemelse getuigen (Luc. 24:4), en later twee aardse: de Emmaüsgangers – het gelijkkluidende getuigenis van twee getuigen wordt immers als waarachtig beschouwd.

Overigens zijn alle parallellen met de Griekse en Romeinse (denk)wereld in geen enkel opzicht een ontkenning van het feit dat Lucas in de allereerste plaats geworteld is in de Joodse traditie. Dit alles "moest" (24:7) zo gebeuren, namelijk als vervulling van de Schriften (24:27,45-6). Ook het feit dat Lucas de Tempel zo'n centrale rol geeft onderstreept dit: het begin en het eind van zijn evangelie speelt zich in de Tempel af (vgl. 1:5-23 en 24:53). Hieruit komt het beeld naar voren van onze Heere Jezus Christus als de waarlijk Rechtvaardige: Hij is de kwintessens van de ware Joodse vroomheid, gerechtvaardigd als gemartelde Wijze, en nu, blijkens het lege graf, verheven tot de hoogste eer.

meditatie: existentiële verificatie voor vandaag

Nu besef ik terdege dat wij niet zomaar zitten op de toonhoogte van de taal waarin Lucas het Paasevangelie woorden geeft. Het lege graf, de afwezigheid van het lichaam van de Heere Jezus, is op twee manieren te interpreteren. Wat het menselijkerwijs oproept, is twijfel (24:4). Er is immers een veelheid aan redenen aan te voeren waarom het lichaam van de Heer niet meer in het graf zou zijn. De waarheid hierover komt dan ook niet uit menselijke overwegingen, maar komt van hemelse boodschappers (24:4). Vervolgens blijft er in de kring van discipelen de hele paasdag nog ongeloof (24:11), op z'n best verwondering (24:12) en een gevoel van "versteld staan" (24:22). De vreugde van Pasen komt pas als Christus zelf verschijnt, eerst aan de twee in Emmaüs, later aan de grotere kring van discipelen, en als de ogen van de discipelen in die ontmoeting open gaan voor de Schriften.

Pasen heeft dus niets te maken met het willen "bewijzen" van het voortbestaan van de ziel, of van een eeuwig leven – en zelfs niet met het "bewijzen" van de opstanding van Jezus, al kun je uiteraard altijd argumenten aanvoeren die cumulatief in de richting wijzen van de historische betrouwbaarheid van de evangeliën. Maar dat is nog iets heel anders dan de opstanding van Christus bewijzen. Want de opstanding van Christus is het oordeel van God, Die zijn Zoon tot het leven oordeelt.

In de tijd van Lucas en in onze tijd zijn er mensen die intuïtief neigen naar een geloof in een leven na de dood, en zij die dat op rationele (?) gronden ten stelligste ontkennen. Net zo min als dat Lucas ervan weerhouden heeft het Paasevangelie op te schrijven, zo is het onze taak niet om vooraf in te schatten hoe het zal landen. Het is onze taak om het te verkondigen. En uiteindelijk vindt de verificatie van het Paasevangelie plaats in de omgang met de Schriften en met Christus Zelf. En wellicht vindt die verificatie nog het meest plaats in het Avondmaal, dat immers in onze gereformeerde traditie de gemeenschap is met de opgestane Heer: "Verhef dan uw harten!"

Omdat de verificatie plaatsvindt in de gemeenschap met Christus Zelf, hoeft het Paasevangelie ook niet al het menselijke te overstemmen. Ook voor de gemengde emoties van de leerlingen is plaats in het Paasevangelie. Eerder is de verkondiging op Pasen een binnenleiden in het geheimenis. Met gepaste schroom en huiver stappen wij op de Paasmorgen in de geest het lege graf binnen, en we zien vooral wat we niet zien: het lichaam van de Heere Jezus Christus. Langzaam laten we tot ons doordringen: Hij is hier niet, want Hij is (ten hemel) opgestaan. Het lege graf betekent dat Hij van elders regeert, als Overwinnaar en Zoon van God. In de gemeenschap met de levende Heer eigen ik me gaandeweg dit geheimenis toe. Ik overzie niet alle consequenties hiervan in één keer, maar ik ga de weg in het vertrouwen dat het de Heer Zelf is die gaandeweg met mij in gesprek is, en die mijn ogen zal openen voor Zijn aanwezigheid.

predicatie: met het oog op de verkondiging

Het is een *bon mot* – of zelfs een cliché – onder ons theologen dat preken een waagstuk is. Dit geldt zeker voor het preken op het hoge feest van Pasen. Volgen we de lijnen van de evangelist Lucas, dan valt aan een uitwerking één of meerdere van de onderstaande punten te denken:

- De lijn die insteekt bij het geloof van de discipelen dat maar langzaam komt: twijfel (24:4), vrees (24:5), kletspraat en ongeloof (24:11), verwondering (24:12) dienen zich eerst aan. Het lege graf roept dit ook op: zet je het Paasevangelie tussen haakjes, dan zijn daarvoor immers talloze verklaringen te bedenken. In de prediking kun je dit verbinden met het besef van veel mensen in onze tijd die deze wereld als een plek beschouwen die vol is van de *afwezigheid* van Christus. Bij seculiere Nederlanders zal dit overigens alleen leiden tot het ophalen van de schouders. Maar welke verklaring geven wij voor de afwezigheid van Christus? De verklaring van Pasen: Hij is niet hier, want Hij is opgestaan en opgevaren, Hij heerst als Koning. En het is mogelijk om in gemeenschap met Hem te leven, en zo ook zelf deel te hebben aan de opstanding. Leven met de afwezigheid of leven uit de aanwezigheid van Christus is in de praktijk nogal een groot verschil.

- De lijn die insteekt bij het oordeel van God als omkering van het oordeel van mensen. Het graf is leeg, omdat Jezus is opgestaan. Want mensen hebben Hem veroordeeld tot de dood, maar God heeft het oordeel van mensen omgedraaid, en Hem geoordeeld tot het leven. In het lege graf ontdekken de vrouwen dat ze in het geheel geen rekening gehouden hadden dat God hier ook nog iets van zou vinden. God draait het oordeel van de mensen terug – ons oordeel dat zo ongelooflijk feilbaar is gebleken door heel de menselijke geschiedenis. Dit oordeel in de opwekking (24:6) van Christus is de prelude op het laatste oordeel dat nog uitstaat. Jezus volgen, leven met de Opgestane Heer betekent meegaan in het oordeel van God over zijn Zoon, en daarom ook met Gods oordeel over alle dingen. Door het geloof in de opstanding wordt onze blik weer scherp gesteld. Door het licht dat het oordeel van God in de opstanding van Jezus Christus over deze werkelijkheid werpt, zien wij voor het eerst weer het onderscheid tussen goed en fout in alle scherpheid (vgl. Oliver O'Donovan, *Resurrection and Moral Order*).
- In het verlengde daarvan kun je de lijn alvast doortrekken naar Hemelvaart en aansluiten bij het verlangen dat ieder mens heeft om nu eindelijk eens rechtvaardig geregeerd te worden. Wij weten dat dit bij mensen altijd weer stuk loopt. Maar Christus is de ware Rechtvaardige, de enige bij Wie zijn woorden en zijn daden volkomen zijn samengevallen, Hij is het die de Schriften heeft vervuld. Is Hij niet de Enige die het waard is om hoog verheven te zijn en als Koning te regeren?
- De lijn van het verlangen die Lucas volgt (wellicht nog het meest expliciet in Luc. 24:32, maar in feite in zijn hele theologie) is een goede weg om ook in de Paaspreek te volgen. Wellicht (of zelfs allicht) stuit de verkondiging van de opstanding op ongelooft in de harten van seculiere mensen – dat is bij niemand van ons ver weg en ook bij onze hoorders niet. Het lege graf kan ons verlangen aanwakken. Van alle mogelijke verklaringen die er te bedenken zijn – wat als die éne verklaring inderdaad waar is, dat Christus is opgestaan? Wat als niet alleen voor Christus, maar ook voor allen die in Hem geloven een opstanding mogelijk is? Wat als de ziel niet sterft met het lichaam, wat als het brein niet op zwart gaat? In welk licht zet dat ons leven nu? Zou het ons bestaan niet vol van vreugde maken?!

Om te zingen:

- Psalm 21, Psalm 30, Psalm 56, Psalm 116, Psalm 118
- Liedboek 1973: 203, 205, 208, 210, 212, 214, 215, 217, 218, 219, 222, 461, 476, 477
- Liedboek 2013: 604, 617, 618, 619, 622, 623, 624, 626, 630, 634, 637, 641, 642, 645, 675, 870
- Weerklank: 166, 167, 171, 173, 175, 178, 180, 183

Om verder te lezen:

- De bekende commentaren op het evangelie van Lucas *ad loc.*
- John G. Cook, *Empty Tomb, Apotheosis, Resurrection* (Wissenschaftliche Untersuchungen zum Neuen Testament 410), Tübingen: Mohr Siebeck 2018
- James D.G. Dunn, *Jesus Remembered* (Christianity in the Making Vol. 1), Grand Rapids / Cambridge: Wm. B. Eerdmans Publishing Co. 2003, 825-879
- John van Eck, *Handelingen. De wereld in het geding* (Commentaar op het Nieuwe Testament derde serie), Kampen: Kok, 2003, 32-45 (voor de Romeinse parallellen t.a.v. de hemelvaart)
- Gregory E. Sterling, “*Mors Philosophi: The Death of Jesus in Luke*”, *Harvard Theological Review* 94.4 (2001), 383-402
- Peter Stuhlmacher, *Biblische Theologie des Neuen Testaments Band 1: Grundlegung. Von Jesus zu Paulus*, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht 1997², 162-179
- Nicholas Thomas Wright, *The Resurrection of the Son of God* (Christian Origins and the Question of God Vol. 3), London: SPCK Publishing, 2003
- Nicholas Thomas Wright, *Paul and the Faithfulness of God* (Christian Origins and the Question of God Vol. 4), Minneapolis: Fortress Press, 2013